

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ	
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изхлопци №	дата
Входящ №	дата
София 1116 Бул. Николай Йосифов № 52, Град. София тел: 02/879 2311; факс: 02/879 2191	

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р ВЕСЕЛИН КОСТОВ ЯНЧЕВ,
 Софийски университет „Св. Климент Охридски“
 На дисертацията на РУМЕН ВАСИЛЕВ Караганев
 „Дунав, Международната дунавска комисия и България 1919 – 1940 г.
 (с продължение до 1944 г.)“
 За присъждане на научната степен „Доктор на историческите науки“
 Професионално направление: 2.2. История и археология
 Научна специалност: История на България, шифър 05.03.06.

Румен Караганев е утвърдено име в българската историческа наука. Неговата професионална и творческа биография е изцяло свързана с Института по история/Института за исторически изследвания на БАН, където той започва работа като проучвател веднага след завършването на Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. През 1989 г. защитава кандидатска/докторска дисертация, а през 2004 г. спечелва конкурс за старши научен сътрудник II степен (доцент).

Видимо е, че с годините се разширява както хронологическият обхват на неговите изследвания, така и тяхната тематика, но винаги техен център остава национално-териториалният проблем след 1878 г. Заявката е дадена още с малката докторска дисертация, посветена на проблема за българския излаз на Бяло море в периода от края на Първата световна война до средата на 30-те години на XX в. Следват няколко публикации, свързани с „южните български предели“ като революционен, държавно-политически и личностно-профессионален ангажимент, които логично са обобщени в издадената през 2005 г. монография „България и нейната *insufficientia pulmonum* или националната кауза за излаз на Бяло море 1919 – 1941 г.“ Съдбите на Западна Тракия и Вардарска Македония продължават да предизвикват интереса на Р. Караганев и това намира израз в няколко нови статии и студии, обхващащи и периодите на Балканските и на Първата световна война. Натрупаният фактологически материал и изследователски опит прави възможно появата на материали с обобщаващи тези и констатации, както и включването в колектива на том IX на академичната „История на България“, посветен на периода 1918 – 1944 г. В него той е автор на три параграфа, два от които са за тракийските бежанци и тракийските революционни организации и един за външната политика на България през 1940 – 1941 г. и присъединяването към Тристранния пакт.

Румен Караганев има сериозен принос за възкресяването на живота и заслугите на бележити българи, сред които на инж. Б. Морфов и в издаването на чужди документи по българския национален въпрос. Той натрупва и преподавателски опит в Нов български университет.

През последните няколко години професионалните търсения на Р. Караганев се концентрират към „северно разположения природен феномен“ – река Дунав и нейното място и роля в междудържавните стопански и политически процеси между двете световни войни. По тази тема той изнася три доклада на международни конференции, публикува студии и статии. През 2018 г. представя за обсъждане голяма докторска дисертация „Дунав, Международната дунавска комисия и България 1919–1940 г. (с продължение до 1944 г.)“, която през 2019 г. е издадена като отделна монография.

Заглавието прецизно отразява хронологическия обхват на дисертационния труд, но по необходимост авторът излиза извън него и представя една цялостна картина на проблема с речния трафик и Дунавския въпрос още от XVII в. и съприкосновението на България с него от първите дни на самостоятелно й съществуване. Мотивите, изтъкнати от самия автор, за избор на темата, могат да се сведат до: 1. Огромното значение на този плавателен път в икономически, технически, социален, културен план и „ориенталското“ отношение, „традиционната дистанцираност“ на населението в неговия „български“ участък и на българските управляващи към него; 2. Произтичащото от този факт отсъствие на сериозен български историографски интерес към дунавската проблематика и дейността на Международната дунавска комисия, с незначителни изключения, в контраст с многобройните и разнострани чуждестранни публикации и с фактическото присъствие на страната в този важен регулативен орган.

Караганев изгражда една многопластова и задълбочена картина на Дунавския въпрос и ролята на България в него, опрян на два основни стълба. Първият е детайлното познаване на българската и чуждата историография, дело на съвременници, на професионални историци, на икономисти и на юристи. Към вече написаното по проблема е подходено с респект, но и с отчитане на времевите и национални особености и пристрастия. Вторият стълб е максимално широката изворова база от български и чужд произход. Проучени са и са използвани документи, съхранявани в ЦДА – фонда на Министерския съвет, на Министерството на външните работи и изповеданията, на Главната дирекция на железниците и пристанищата, на българските легации в балканските и някои европейски столици, както и личните фондов на Димитър

Шишманов, Богдан Морфов, Дечко Караджов. Допълнителна, но ценна информация е открита и в Научния архив на Българската академия на науките и в Държавния архив – Русе. Не са подминати и вече публикувани сборници от документи за епохата и дейността на Комисията, периодичния печат, единични и юбилейни отпечатъци, мемоари, спомени и дневници. Към тези два основни стълба трябва да се прибави и един трети – отличното познаване на вътрешнодържавните, международните и стопанските процеси и явления в междувоенния период и в годините на Втората световна война, което позволява вписването на Дунавския въпрос в контекста на общите тенденции.

Изтъкнатите от автора основни цели на дисертационния труд са сведени до проследяване на проблемите, свързани със спецификата на следвоенното устройство в подунавското пространство, съотнесени до дейността на Международната дунавска комисия и участието на България в нея, както и настъпилите промени в навечерието и по време на Втората световна война и българската рефлексия. Съществащите цели са свързани с изясняване на появата, организацията, начина на функциониране, постиженията на Международната дунавска комисия и българската следа в нея – с реализираните и нереализираните възможности и причините за това.

Дисертационният труд започва с въведение, кратка ретроспекция и уточнения, наложително необходими за навлизане в проблематиката. Разбираеми са мотивите за лапидарното изложение на предисторията на проблема България – Дунавска комисия, но ми се струва, че изложението щеше да спечели от едно по-просторно представяне.

Същинското съдържание на изследването е представено в две части. Първата е посветена на времето от 1918 до 1933 г. или, по определението на автора, на „романтичния“ период от битието на Международната дунавска комисия. В хронологически план се проследява договорно-правната основа на регламентацията на „дунавските дела“ в системата от следвоенните мирни договори. Категорично е подчертано, че за разлика от наказателните и назидателни постановления по отношение на границите, финансовите задължения и военен потенциал на победените държави, по отношение на бъдещето на комуникациите – пристанища, пътища, жп линии стремежът на победителите е създаване на нов ред, който да гарантира равни възможности и ползи. Това в пълна степен се отнася и за следвоенното институционално устройство на р. Дунав. То е поверено на специална Международна комисия с участието, макар и като наблюдатели, на победените дунавски държави. С оглед на важността на проблема, специалното внимание е отделено на конференцията за изработване на

регламентиращите правила или Окончателния статут на Дунава през 1920–1921 г. Посочени са позитивните елементи в организацията и дейността на комисията, както и в изработения статут. Категорично е заключението, че в този документ се лансира една политическа философия на уважително отношение и разбирателство между дунавските държави и „некрайбрежните“ Великобритания, Франция и Италия по най-важните въпроси, свързани с навигацията, финансите, митническите правила, свързващите средства. Фактът, че трите съглашенски сили не получават специални пълномощия, а се разглеждат като гарант за спазване на приетия статут, се посочва като още едно доказателство за неговия демократичен характер. Не е пропуснато да се отбележи, че окончателният текст е лишен от категоричност, съдържа двусмислия, които ще имат негативни проявления.

След анализ на политическите и икономическите очаквания на всяка една от участващите в Комисията държави е проследена нейната конкретната дейност – свикването на сесиите, тяхното ръководство, основните обсъждани въпроси, характера на дискусиите и приетите решения. Посочени са най-големите постижения – приемането на правила за навигацията, за транзита, за полицията, въвеждането на унификация в понятийния апарат и метрологичните стандарти, както и на редица договорености. Като едно от най-серииозните постижения в дейността на Международната дунавска комисия е изтъкнато и постигнато съглашение тя да бъде водещият фактор в управата на Железни врата – проблем, предизвикващ сериозно напрежение в отношенията между Румъния и Югославия.

Неласкателни, но правдиви са констатациите на Румен Караганев за българската дунавска политика. Според него, въпреки реалните благоприятни възможности, тя се характеризира по-скоро с дистанцираност, липса на настоятелност и активност или с „безутешно мъждукане“. Направен е и сполучлив опит да се посочат историческите, народопсихологическите и политическите причини за това състояние.

Втората част на дисертацията проследява и обяснява причините за засилването на напреженията и постепенната ерозия в дейността на Международната дунавска комисия през 30-те години на XX в. Като основен негативен фактор се изтъква политиката на Германия след идването на власт на А. Хитлер и неговият агресивен ревизионизъм. След като не успява да наложи своите виждания за организацията и дейността на Комисията, през 1936 г. Германия денонсира разпоредбите на Версайския договор за международните реки и приобщава Дунава към общността от реки, които в националната територия на държавата се

лишават от международно наложените ѝ задължения. По този начин, според автора, изцяло се преобръща политическата, икономическата и устройствената картина в дунавския регион. Дунавът не само се скъсява, но Германия практически престава да участва в работата на Международната дунавска комисия, което поставя на изпитание нейното функциониране и създава сериозни проблеми на останалите дунавски държави, включително и на България, чито търговски и политически отношения с Германия са от първостепенна важност.

Случилото се през 1936 г. се явява първата стъпка от плана на Германия за налагане на пълен контрол върху Дунава. Следващата е през 1938 г., и Р. Караганев я определя като разтърсваща за Международната дунавска комисия, не само защото след аншлуса на Австрия съставът ѝ намалява, а реката под неин контрол се съкращава значително, но и защото останалите страни се разделят по оста на двета противостоящи си европейски блока. Авторът посочва един малко известен факт – опитът на Германия да обсеби контрола върху дунавското пространство и привлече балканските държави, кара западните сили да направят отстъпки, които за България се изразяват в съгласието да бъдат вдигнати военните ограничения, наложени през 1919 г.

Третата разрушителна стъпка е след окупацията на Чехословакия през март 1939 г. и преминаването на нови части от реката под германски контрол. Дунавската комисия фактически е извадена от равновесие и навлиза в период на остра криза, ескалирала след германското нападение над Полша и началото на Втората световна война. Новото положение създава редица проблеми за фактическото функциониране на Комисията и необходимостта да определи своя политически статус. Организацията се обединява около запазването на своя неутрален облик, но в условия на военно противопоставяне това се оказва трудно осъществимо. Ситуацията се влошава допълнително от появата на нов „дунавски фактор“ в лицето на СССР, който окупира Бесарабия и Северна Буковина и излиза на делтата на реката. При тези обстоятелства, през август 1940 г. Германия ултимативно поставя искането за ликвидация на Международната дунавска комисия и налагане на свой пълен контрол върху Дунавското пространство поне до Браила. В това направление тя успява да спечели България, оказвайки ѝ подкрепа за връщането на Южна Dobруджа. Р. Караганев отбелязва, че страната ни плаща своята цена с промяната на своето неутрално положение и фактическо обвързване с Германия.

Дисертационният труд завършва с една рекапитулация на условията и факторите, довели до живот Международната дунавска комисия, нейните основни постижения и нейното „завещание“. Аналитично е

представена и ролята на България в този проект, пропуснатите ползи и заслугите на нейния перманентен представител Г. Лазаров за извеждането на страната от международния вакуум след края на първата световна война.

Като заключение са представени финалните акорди от дейността на Новата дунавска комисия от 1940 до 1944 г., осъществявана под германски контрол. Тук особен интерес предизвикват изнесените данни за българското дунавско пробуждане със създаването на собствен търговски и пътнически флот и на фериботна връзка Русе – Гюргево.

Приложените карти и хронологическа таблица на по-значимите дати и събития по темата допълнително онагледяват изложението.

Дисертационният труд е новаторско представяне на практически непозната тема не само за широката, но и за специализираната аудитория, интересуваща се от историческото минало. Солучливо избраният проблем е разгледан в дълъг хронологически период, обхващащ целия му жизнен цикъл. Демонстриран е висок професионализъм, задълбоченост и аналитичност. Направен е важен принос към изясняване не само на българската, но и на европейската междувоенна история през призмата на Дунавския въпрос. Езикът на изложението е високонаучен, но едновременно с това художествено жив и увлекателен. Представеният автореферат обективно и цялостно отразява съдържанието на работата.

Всичко това ми дава основание да гласувам положително за присъждането на Румен Караганев на научната степен „доктор на историческите науки“.

София, 7. 01. 2020 г.

проф. д-р Веселин Янчев